

УДК: 330.13

**Тетяна Артьомова**

## ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ: ТРАДИЦІЙНІ КОНЦЕПТИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛЬНИХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ<sup>1</sup>

Прояснюються ціннісні підґрунтя глобальних ринкових трансформацій, розкриті традиційні уявлення про цінності суспільного життя. Актуалізовано евристичний потенціал концепту європейських цінностей як стрижня цивілізаційних взаємодій для обґрунтування програм модернізації соціально-економічних відносин і зняття невизначеності господарських перспектив.

**Ключові слова:** цінності суспільного життя; цивілізаційні взаємодії; глобальні ринкові трансформації.

JEL: A130.

Проблема цінностей в гранично широкому розумінні неминуче виникала в епоху знецінення культурної традиції і дискредитації ідеологічних засад суспільства.

Філософський енциклопедичний словник

### Економіка нової нормальності

Сучасний етап розвитку світової господарської системи характеризується різновекторними і суперечливими тенденціями. Їх сукупність фахівці трактують як нову нормальність, як правило, маючи на увазі звуження підстав для розширеного відтворення реального сектора економіки і необхідність проведення політики жорсткої бюджетної економії, яка, очевидно, обіцяє бути довгостроковою (Антропов, 2017; Аньган, 2015; Глобальная система на переломе ..., 2016 року; Делягин, 2015; Мартьянов, 2016; Утрата определённости ..., 2014). На поверхні цивілізаційного вигину, сформованого на рубежі століть (в ході інформаційної революції) економікою знань, феномен нової нормальності позначив себе біфуркаційним трендом, пов'язаним із становленням економіки вражень<sup>2</sup> і гібридної війни

---

Артьомова Тетяна Іванівна (blagosostojanie1986@gmail.com), д-р екон. наук, доц., с.н.с.; головний науковий співробітник відділу економічної теорії ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

<sup>1</sup> Стаття перша. Друга стаття в наступному номері журналу.

<sup>2</sup> Економіка вражень стала визрівати в лоні економіки знань напередодні глобальної фінансово-економічної кризи. Вона отримала концептуальне обґрунтування зусиллями теоретиків маркетингу і креативного менеджменту (Йенсен, 2008;

(Гилев, 2014; Грамматчиков, Вандышева, 2017; Грин, 2016; Загорский, Ромашкина (ред.), 2015; Калдор, 2015; Проблемы конфликтности в современном мире, 2016; Роуз, 2016; Суриков, 2015; Цыганков (ред.), 2015; Черненко, 2016). У зв'язку з цим амбівалентність світосприйняття та поведінки господарюючих суб'єктів усіх рівнів перетворюється на атрибут нової нормальності.

Двоїстість мотивів, цілей і результатів є невід'ємною складовою моделі традиційної (капіталістичної) ринкової економіки, яка ґрунтується на вірі в економічне зростання і "цінностях" попиту і пропозиції; де стандартом поведінки є успішність економічних угод суб'єкта, який максимізує свою вигоду, а ділові "операції майже повністю витіснили суспільні відносини" (Сорос, 1999. С. 83). Але в умовах нової реальності модель поведінки ринкових акторів набуває подальшої трансформації.

Так, відповідаючи на експансивні маркетингові заклики долучитися до емоційно насиченого елітного життя, "масовий" споживач (користувач, клієнт, абонент, пацієнт, громадянин та ін.) дедалі частіше вимагає вишукано-комфортного задоволення традиційних потреб і одночасно виявляє готовність взяти безпосередню участь у створенні відповідного інноваційного продукту. З такою ж регулярністю суб'єкти ринку демонструють зневагу, з одного боку (як споживачі), до побутових зручностей, здоров'я і навіть життя на догоду сьогохвилинних сумнівних вражень і емоційної підзарядки, з іншого (як виробники) – до елементарних норм якості та безпеки продуктів, що торгуються<sup>3</sup> (Мосс, 2015).

На новому етапі конкурентної боротьби амбітне позиціонування ринкових переваг глобальними акторами реалізується через ініціативи грандіозних мегарегіональних проєктів, маніпулювання інструментами м'якої, жорсткої, "розумної" сили, культивування національного інтересу, пожвавлення імперських традицій. При цьому зарозумілість представників політико-економічних еліт парадоксальним чином, немов з системою примарних паралельних світів, сусідить з буденністю кричущого майнового розшарування, нераціонального господарювання, морального занепаду, неефективного функціонування суспільних інститутів. Такий конгломерат суспільних відносин з фасадом, вміло задрапованим "режисерами вражень", на ділі постає театром військових дій – розгорненої війни всіх проти всіх.

Викладене вище свідчить про те, що внутрішня глибинна деструкція панівної моделі ринкового господарювання не вичерпала себе разом із

Пайн, Гилмор, 2005; Питерс, 2006; Риддерстралле, Нордстрем, 2004; Сливотски, 2006; Шмитт, Роджерс, Вроцос, 2005), а в післякризовий період, в умовах слабкої продуктивно-дослідницької потенції офіційної економічної теорії, потіснивши "матір", стала активно впроваджуватися в усі сфери суспільного господарювання (від ринків споживчих товарів і розваг до систем управління та державної організації) за допомогою агресивних маркетингових технологій.

<sup>3</sup> Молоко с антибиотиками и колбаса с фосфатами (2017). Почему украинцев кормят не едой, а химией. URL : <http://vesti-ukr.com/strana/246847-v-moloke-antibiotiki-v-kolbase-fosfaty> Дата звернення: 20.10.2017; Інтернет-магазини будуть закривати через неякісні товари (2017). URL: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20170726-internet-magazyny-budut-zakryvaty-cherez-neyakisni-tovary/> Дата обращення: 20.11.2017.

завершенням гострої фази глобальної фінансово-економічної кризи, але проросла іншими трансформами, серед яких найбільш знаковою стає багатовимірний гібридний конфлікт. Руйнівний характер такої війни посилюється драматизмом історичного моменту, коли неусвідомлені у своїй повноті цивілізаційні метаморфози суспільного буття сполучаються з процесом "розгортання історії в сучасність" (Гриценко, 1997. С. 4). Зазначені процеси в сукупності кидають глобальний виклик існуючим господарським засадам суспільства. Однак в амбівалентно рефлексуючому економічному середовищі зростаюча міць глобальних загроз замість свого напруженого інтелектуального осмислення і приборкання ритмічно поглинається зустрічними хвилями емоційної розслабленості й байдужості.

У таких умовах майже неможливо відшукати не просто точку опори, а й самі причини для модернізації (перетворення) міцно вкорінених норм і практик суспільного життя. Коли фундаментальними принципами широко нехтують заради практичної доцільності, люди втрачають орієнтири; коли успіх стає єдиним критерієм, за яким судять про дії, немає нічого, що зупинило б рефлексивну взаємодію від руху на далеку від рівноваги траєкторію, свого часу писав Дж. Сорос (1999. С. 89). Втім, сьогодні йдеться не просто про необхідність чергового відновлення частково втраченої локальної економічної рівноваги: поширення ідеології і практик гібридної війни в умовах глобальної невизначеності господарських трансформацій несе загрозу загальним цивілізаційним засадам людського універсуму.

Глобально-загальний і одночасно гібридний (змішаний) характер військових дій обумовлює їх тонке вплетення в тканину господарського життя і зовнішню непомітність для зміненої суспільної свідомості. Дійсно, в мережевій економіці, пронизаній імпульсами вражень від тотального театралізованого маркетингового дійства, війна сприймається як захоплююча віртуальна гра: з одного боку, війна поступово перетворюється на загальну форму суспільного господарства, з іншого – економічна діяльність постає сукупністю хитромудрих військових маневрів. *Різноманіття і заплутаність зовнішніх форм і способів ведення гібридної війни приховують її глибинні засади – розпочату історичну битву за цінності суспільного життя.*

Війна як атрибут цивілізації з самого початку є боротьбою за суспільні цінності. Такі цінності на поверхні виступають, як правило, в матеріальній формі: загарбницькі дії завжди пов'язані з хижацьким захопленням цілком конкретних територій, ресурсів, майна. Однак основу суспільного життя становить культура, яка, у свою чергу, обумовлена цінностями духовними; саме битвою за такого роду цінності за своєю природою виявляється будь-яка військова агресія, бо вона спрямована на приниження, поневолення, знищення ворога – на досягнення моральної переваги над "іншим" варварськими способами.

Сьогодні полем брані за цивілізаційні цінності стає буття глобального громадянського господарства і життєвий простір кожної людини як громадянина світу. Як вважає С. Хантінгтон, у світі, що народжується, зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями постають лініями майбутніх фронтів (1994. С. 33).

Сучасна Україна знаходиться в епіцентрі подій, і битва різноманітних політико-економічних сил за неї і всередині неї, по суті, є осередком глобальної битви за долі світу. Що стосується України, то її нинішня офіційна політика спрямована на подолання ситуації невизначеності господарських перспектив після краху системи традиційного соціалізму і пов'язана з боротьбою за європейський вибір і європейські цінності.

Прояснити традиційні уявлення про цінності суспільного життя; актуалізувати творчий потенціал концепту європейських цінностей як стрижня цивілізаційних взаємодій і оплоту модернізації системи соціально-економічних відносин за умов глобальних ринкових трансформацій є **метою цієї статті**.

### Ціннісні основи глобальних ринкових трансформацій

Глобальні зрушення підвалин суспільного господарювання, що розпочалися з розпадом Радянського Союзу, крахом системи традиційного соціалізму загалом, а також постіндустріальними модифікаціями економіки в ринково зрілих країнах, фахівці спочатку пов'язували з кризою суспільних ціннісних установок. Саме ідеологічні та цивілізаційні уподобання людей обумовлювали зміни економічного базису, і такий феномен наочно відобразила наука, перш за все економічна теорія. У цьому сенсі показовою є криза ідеології та теорії марксизму. Однак і в країнах Заходу, починаючи з другої половини ХХ століття, вчені невпинно говорили про кризу економічної теорії. Економісти відмовилися від пошуків єдиної причини явищ, від виведення з одного або небагатьох "фундаментальних" найпростіших понять піраміди складних систем, що претендують на моделювання реальності, пише у зв'язку з цим Ю. Ольсевич. По-перше, з'ясувалося, що кожна з таких теоретичних моделей страждає певною упередженістю і неминуче вступає в суперечність з реальними тенденціями. По-друге, явна суперечливість вихідних аксіоматичних постулатів у різних теоріях поставила під сумнів адекватність їхніх загальних логічних конструкцій. По-третє, зросло переконання в обмеженій продуктивності пошуків постійних, вічних економічних зв'язків і законів. Звідси – кардинальний поворот економічної науки від теоретичного "виведення" систем з первинних елементів до протилежного завдання – конструювання систем, максимально наближених до реальності, і визначення природи і ролі окремого елемента системи, враховуючи всю сукупність функціональних зв'язків в економіці (Ольсевич, 1994. С. 509–510).

Чи є перехід економістів-теоретиків від моністичного, причинно-наслідкового аналізу до плюралістичного аналізу-опису проявом методологічного безсилля, чи він приховує реальну зміну самого характеру розвитку, який стає безсистемним, випадковим? – ставить питання Ю. Ольсевич. Якщо немає надійної концепції причинно-наслідкових залежностей, то практично відштовхуватись від припущення про плюралізм факторів, виходити з їхньої незалежної взаємодії. Однак в очевидній суперечності з плюралістичним підходом перебуває загальна спрямованість дії новітніх глобальних тенденцій. Якщо різноманітні (технічні, структурні, організаційні, соціальні, психологічні, екологічні та інші) чинники діють в одному напрямі

ку, це вказує на наявність певної загальної основи, загальної причини нових тенденцій. Об'єктивний підхід дозволяє припустити, що сучасна епоха характеризується не переходом, а більш-менш стійкою взаємодією суперечливих тенденцій, що походять із загальної основи. У зв'язку з цим правомірними є самокритичні визнання теоретиків про те, що "наука не має в своєму розпорядженні адекватного методу, щоб науково охопити проблеми такої високої складності" (А. Бухгольд), ми не можемо знайти такої ланки, яка тримає весь ланцюг (Е. Тоффлер), (Черковец (ред.), 1994. С. 131–132); "Метод сходження від абстрактного до конкретного можна застосовувати повною мірою лише до розвиненого об'єкта, а в дослідженні перехідних станів він виявляє свою недостатність" (Гриценко, 1997. С. 4) та інші.

Причини переходу від моністичного каузального підходу до плюралістичного опису в методології економічних досліджень пов'язані з особливостями ціннісного суспільного сприйняття ринкових трансформацій, зазначає Ю. Ольсевич. Поява все нових і нових потужних рушійних ланок і "зв'язок" у процесі зростання не ліквідувало попередні, а нашаровувалося на них і їх трансформувало, не знищувало старі тенденції, а породжувало співіснування контртенденцій Це і живить уявлення про те, що "вісь" розвитку зникла – він став "поліколінеарним", що економічний зв'язок часів розпадається, а закономірності розвитку заміщуються пучком тенденцій, зв'язок між якими є незрозумілим (Черковец (ред.), 1994. С. 134).

Втім плюралізм в економічній науці поступово транспортувався в практику господарського життя. Боротьба думок за відсутності фундаментальних ціннісних орієнтирів перетворилась на ідеологію війни всіх проти всіх, приросла технологіями "тролінгу", м'якої, жорсткої і "розумної" сили. Як апогей духовної убогості (божевілля) соціуму на порозі Царства розуму, передбаченого в епоху Просвітництва і підкріпленого двома глобальними проектами – постіндустріального і комуністичного майбутнього, гібридна війна знецінила самі зазначені проекти. Після розпаду системи традиційного соціалізму концепт постіндустріальної ринкової трансформації отримав можливість безперешкодного (неконкурентного) втілення. Однак обіцяне ним інформаційне суспільство як система безпрецедентного матеріального достатку і небувалих можливостей для реалізації людського потенціалу (Иноземцев (ред.), 1999. С. 401–462; Гуревич (ред.), 1986. С. 316–329; 356–370; 329–409; Семенов, 1998) незабаром після глобальної фінансово-економічної кризи виродилося в економіку вражень (емоційного трансу) – своєрідну ширму для більшості, за якою комфортно перебувати конструкторам і менеджерам нової нормальності. Модель економіки знань, озброєної технологіями безперервної дифузії інновацій, обернулася такою господарською системою, де обіцянки грандіозних можливостей ідуть пліч-о-пліч з глобальним обманом; вишукановитончене надспоживання звично сусидить із соціальною люмпенізацією.

Розчарування від нездійснених надій підсилює ціннісний розлад у суспільстві; при цьому дедалі більше число господарюючих суб'єктів покладають відповідальність за економічне, політичне і соціальне неблагополуччя на комуністичну ідеологію. Цілі й принципи соціалізму стали

об'єктом суспільного відторгнення, запеклої світоглядної боротьби. Проте настільки ж запекло і непримиренно з другої половини XIX і до кінця XX століття велася боротьба за зміцнення й реалізацію ідеалів соціалізму.

На початку 1920-х років Л. фон Мізес з гіркотою писав: "Соціалізм – це гасло і відмітна ознака нашого часу. Соціалістична ідея – домінанта духу сучасності. Масам вона подобається. Вона висловлює думки і почуття всіх; вона поставила своє клеймо на наш час – майбутній історик назве його "епохою соціалізму". Адже так воно і є. Соціалізм не створив суспільства, в якому б втілювався його ідеал. Але протягом часу більшого, ніж життя покоління, політика цивілізованих народів була спрямована до поступового втілення соціалізму" (Мизес, 1994. С. 23). Посилаючись на дослідження В. Сіднея, відповідно до яких вже наприкінці 1880-х років соціалістична філософія досить чітко сформулювала і успішно закріпила на практиці раніше несвідомо прийняті принципи суспільної організації, Мізес говорить про вражаючу перемогу соціалізму на початку XX століття: "Жодна впливова партія не ризикне відкрито захищати приватну власність на засоби виробництва. Слово "капіталізм" виражає в наш час тотальність зла" (1994. С. 23).

Навіть противники соціалізму підпорядковані соціалістичним ідеям, продовжує автор. Адже якщо соціалістичній програмі можна протиставити тільки те, що вона загрожує інтересам частини людства, значить, соціалізм уже визнаний. З іншого боку, якщо проти соціалізму можна сказати тільки те, що його не можна реалізувати через недосконалість людської природи або що за існуючих умов господарювання не слід здійснювати повне усупільнення, – це ж і є капітуляція перед соціалізмом. Величезна влада руських більшовиків тримається на повній перемозі соціалістичних ідей в останні десятиліття. І сила більшовизму полягає не в радянських гарматах і кулеметах, але в тому факті, що велика частина світу сприймає їхні ідеї з симпатією, зазначає Мізес (1994. С. 23–24).

Справді, перемога принципів соціалізму відповідала положенням класиків марксизму про те, що ідея стає матеріальною силою, як тільки вона опановує масами, відповідаючи безпосереднім інтересам і потребам кожної людини, до якої вона звернена. Однак з 1970-х років якимось непомітно і рішуче роль головної революційної теорії у світі перейшла до неоконсерватизму (з монетаризмом як його економічним ядром), пише Ю. Ольсевич. За допомогою цієї доктрини почалося повсюдне руйнування сформованих соціально-економічних структур – від Європи до Азії і Латинської Америки. Марксизм же – разом з вебленівським інституціоналізмом, посткейнсіанством й іншими "немонетаристськими" теоріями, почав виконувати функцію захисту соціальної національної специфіки від уніфікуючого катка "неоконсервативного" радикалізму (Ольсевич, 1999. С. 699).

Настільки швидка і відносно легка відмова від учення там, де воно раніше визнавалося "єдино правильним і науковим", на думку автора, може бути пояснена трьома взаємопов'язаними обставинами, а саме, тим, що:

– криза теорії в суспільстві назривала підспудно;

– в науковому і буденному сприйнятті вихідна концептуально-ідеологічна установка на перевагу "реального соціалізму" над капіталізмом стала приходити в явну суперечність з фактами повсякденного господарського життя;

– офіційна марксистська доктрина перестала відображати інтереси основної частини правлячої еліти і скільки-небудь широких прошарків населення країн традиційного соціалізму (Ольсевич, 1999. С. 687).

Загалом, міркує автор, "революційність" або "консервативність" теоретичних досліджень значною мірою залежить від того, в якій історичній обстановці і ким вони використовуються. В руках екстремістськи налаштованої частини суспільства майже будь-яка теорія може стати знаряддям руйнування і насильства (Ольсевич, 1999. С. 699).

Найбільшого драматизму боротьба з ідеями соціалізму досягла там, де не так давно вони були втіленням гордості та переваги, – на пострадянському просторі. Втім, економічна доктрина марксизму за своєю природою має суто європейське походження. До того ж, на думку видатного українського економіста і громадського діяча Б. Гаврилишина, протиставлення цінностей соціалізму інтересам українського народу позбавлене глибинних підстав. Слід звернути увагу на один дуже цікавий момент, зазначає автор. Найбільші протиріччя українського суспільства криються в ідеологічному протистоянні націоналістичного і соціалістичного (радянського) дискурсів. На цю тему спиралося багато політичних спекуляцій та намагань розколоти українське суспільство. Але якщо на рівні ідеології зазначені дискурси є ворожими, то на рівні цінностей вони набагато ближче між собою в порівнянні з цінностями індивідуально-конкурентного плану. Адже нація і клас – це уособлення груп вищого порядку, в яких панують ідеали взаємодопомоги і солідарності. Тому сфера цінностей повинна стати тією платформою, яка об'єднає український народ<sup>4</sup>.

Але, незважаючи на ґрунтовну плутанину в поняттях і логіці суспільного мислення, реальністю сьогодення є історична поразка ідеалів соціалізму. Марксизм-ленінізм якимось раптово і незграбно, з гуркотом, зійшов з історичної арени, і сьогодні його, як правило, ніхто не розглядає як орієнтир господарського життя. Навіть Китайська Народна Республіка, що одна з небагатьох зберігає прихильність ідеалам соціалізму, у своїй політиці неявно і обережно керується теорією традиційного марксизму, намагаючись "китаїзувати" її – детермінувати системою національних цінностей (Вэйпин, 2017; Си, Сыпинь, Ласу, 2013; Цзюньжу 2017 ). Основна колізія глобальної ідеологічної боротьби зосередилася сьогодні навколо європейських цінностей; саме вони виявляються предметом привласнення чи відторгнення, але, в кінцевому підсумку, до сих пір залишаються основою дорожньої карти побудови суспільства, прийнятого для життя. На них незмінно посиляються як на певний універсальний моральний імператив,

<sup>4</sup> Будзович, Ю. (2015) Концепція національної єдності Богдана Гаврилишина (14 листопада 2015 р.) URL: <http://informal.com.ua/politics/kontseptsiya-natsionalnoji-jednosti-bohdana-havrylyshyna/> Дата звернення: 26.06.2017.

здатний нівелювати національну ідентичність будь-якого громадянського суспільства, переплавивши її в котлі загальнолюдської держави.

*Але що являють собою європейські цінності як наукове поняття і система суспільних відносин, до якої слід жагуче прагнути?*

Як це не дивно виглядає в контексті частоти вживання зазначеного терміна в суспільних колах різного рівня, знайти відповідь на поставлене запитання досить непросто. Розмитість, недомовленість, недорікуватість, лукавство, а в цілому – одна суцільна таємниця оточує в сучасному освіченому суспільстві зміст того, що на поверхні називають цінностями життя і активно використовують на власний розсуд, не замислюючись, – слушно чи не слушно, на великі і малі повсякденні життєві потреби. Як у випадку з Великою королівською печаткою, яку з невідання використовували для розколювання горіхів у романі М. Твена "Принц і жебрак".

### Традиційні уявлення про цінності суспільного життя

Незважаючи на те, що цінності сучасної суспільної господарської життєдіяльності (втім, не тільки сучасної) явно обумовлюються економічними принципами, дослідники відмовляють їм не просто в економічному походженні, але виводять за межі науки, а часто – і суспільних відносин. Справді, соціальні цінності як сукупність моральних норм, правил, установок традиційно вважаються об'єктом дослідження теології, філософії (зокрема аксіології), моральної етики, а нині також культурології, соціології та визначаються тут досить абстрактно (загально).

Про плутанину понять "ідеї", "ідеали", "цінності" у філософській літературі говорить, зокрема, С. Мареев, роблячи свій скромний внесок у загальне сум'яття. Зі словами "ідея", "ідеал" пов'язана протилежність ідеального та матеріального; в слові "цінність" ця протилежність зникає, пише автор (Мареев, 2010. С. 176). В сучасній мові, в мові сучасної філософії ідеї та ідеали перетворилися на "цінності". Але це тому, що людина перестала продукувати своє життя універсально, а стала його будувати приватним чином. "Цінності" з'являються лише в другій половині XIX століття, коли потьмяніли всі попередні ідеали: коли заходить загальне для всіх Сонце, кожен починає запалювати окрему лампадку. "Цінності" постають таємничими духовними сутностями. Їх навіть на ім'я назвати неможливо. У жодного з "теоретиків цінностей" ви не зустрінете їх конкретної назви, наприклад, Любов, Істина, Красота, Дружба. Значить, цінності – це щось інше. Але що? Це питання так і залишається без відповіді; виникає навіть підозра, що це свідомо не хочуть сказати і роблять вигляд, начебто "це таємниця велика є" (Мареев, 2010. С. 178–179). Одне прояснює для себе і всіх інших автор, а саме – те, що у понятті цінності втрачається відношення людини до людини і залишається відношення людини до речі (Мареев, 2010. С. 180).

У соціології цінність трактується як властивість суспільного предмета задовольняти певні потреби соціального суб'єкта; як поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства і особистісний смисл для людини певних явищ дійсності (Осипов (ред.), 1995. С. 871). "Вибудовані як духовно-моральні засади і ті самі одвічні

уявлення про добро і зло, справедливе і несправедливе, допустиме і недопустиме, цінності не формують жодних суспільних відносин, – пише академік І. Іванов, посилаючись на думку В. Лексина. – Вони залишаються лише домінуючими уявленнями, образами (антиобразами), міфами й ієрогліфами значущості таких відносин, укорінених у побуті й у суспільному житті. Однак нині вони виступають як елементи "м'якої сили", в тому числі в міжнародних відносинах" (Іванов, 2012. С. 13).

Отже, поза зв'язком з буттям господарювання, в основі якого лежать відносини економічної життєдіяльності, суспільні цінності втрачають свою унікальну творчу – життєстверджуючу і життєперетворюючу – здатність, а разом з тим і теплоту конкретно-історичного соціального і власне людського змісту. Двома великими силами, що формували світову історію, були релігія і економіка, пише у зв'язку з цим А. Маршалл. Інколи тимчасово брав гору палкий дух військових або людей мистецтва, але ніде вплив релігійного й економічного чинників не відсувався на другий план чи навіть на недовгий час, і майже завжди ці дві сили мали більше значення, ніж усі інші. Релігійні мотиви сильніше за економічні, але їхній безпосередній вплив не часто розповсюджується на таку простору життєву сферу (Маршалл, 1993. Т. 1, с. 56).

Однак у сучасній економічній теорії поняття "цінність" не має самостійного значення і вживається, як правило, в прив'язці до чого-небудь (цінні папери, валютні цінності та ін.); в професійному економічному лексиконі, характерному для страхової справи, оціночної практики й інших сфер, воно відображає оціночні судження (цінність майна, дисконтована цінність та ін.). Такий стан справ не є випадковим. Згідно з уявленнями, сформованими традиційною економічною теорією, система суспільного господарювання не має власної (внутрішньої) ціннісної основи і потребує сторонніх підпірок і стимулів для функціонування і розвитку. Відомо, що офіційна політико-економічна доктрина соціалізму радянського типу доповнювалася Моральним кодексом будівника комунізму. Пануюча ж нині логіка ринкового господарювання, згідно з канонами економікс, визначається мотивами особистої вигоди економічного суб'єкта, що раціонально розподіляє ресурси під невиспипно пануючим впливом регулюючих і контролюючих сил механізму конкуренції (Макконнелл, Брю, 1992. Т. 1, с. 18–59; Самуельсон, Нордхаус, 2000. С. 66–74). Моральні імперативи, хоча й визнаються бажаними для суб'єктів економічної системи, але за своєю природою залишаються чужими їй<sup>5</sup>. "Оціночні судження або нормативні твердження виникають на рівні обґрунтування економічної політики", – пишуть К. Макконнелл і С. Брю. Але і тут вони є вторинними щодо канонічних "мікроекономічних" принципів, повинні спиратися на них (1992. Т. 1, с. 23).

<sup>5</sup> Така традиція сягає корінням трактатів представників меркантильної школи, згідно з якими ринкова торгівля є великою і благородною справою збагачення, а хороші бариші є метою і сенсом купецької діяльності (Плотніков (ред.). 1935. С. 159). Однак для того, щоб не виривати шматок з рота один одного, купці мали б керуватися способами заробітку, більш угодними Богу і такими, що відповідають духу відомої голландської приказки "живи і дай жити іншим", закликає, зокрема, Т. Ман (Плотніков (ред.), 1935. С. 159–160).

Моральним принципам, таким чином, немає місця в ринковій економіці, вона не розпізнає їх навіть як інструмент "здешевлення" господарської системи; за влучним висловом Л. Туроу (1999. С. 201), бажання стати злочинцем тут так само є законним, як і бажання бути священиком.

Все сказане вище вносить неймовірну плутанину в голови людей (від представників найвищої науки до простих обивателів), а разом з тим істотно спотворює всю систему суспільних відносин. Б. Гаврилишин у зв'язку з цим з гіркотою зауважував: "Я не хочу, щоб мене називали економістом, тому що саме економісти звели прогрес країн до одного єдиного показника – зростання валового продукту на душу населення. Дуже багато негативних наслідків має такий прогрес. Наприклад, людина не має жодної цінності в економічній системі. Вона є тут лише ресурсом, а не капіталом"<sup>6</sup>.

### Концептуальні конструкти європейських цінностей

Всі труднощі, пов'язані з визначенням змісту суспільних цінностей, повною мірою характерні для поняття "європейські цінності". Згідно з традиційними тлумаченнями, *європейські цінності* суть сукупність аксіологічних максим, основних принципів облаштування сім'ї, суспільства і держави, політико-економічних, правових, культурних, етичних та інших моральних норм, яка об'єднує значущу більшість жителів Європи (в ширшому сенсі – "західного світу"), служить основою їхньої ідентичності<sup>7</sup>. Як видно, аналогічним чином можна формулювати і всі інші різні національні та міжнаціональні цінності. Незважаючи на те, що наявність спільних цінностей вважається фундаментальною основою для самого існування Європейського Союзу та процесів європейської інтеграції, єдиного канонічного (визнаного експертним співтовариством) списку європейських цінностей немає, хоча як даність вони закріплені в Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод<sup>8</sup> (2017). Проте, на думку фахівців (А. Гесселя, Е. Штратеншульте та інших), коли мова заходить про європейські цінності, всі розуміють один одного, хоча кожен і вкладає в це поняття власне бачення предмета<sup>9</sup>.

У Договорі про Європейський Союз після внесення змін, передбачених Лісабонською угодою, сукупність європейських цінностей представлена таким чином: *Стаття 2. Цінності Союзу*. Цінностями, на яких заснований Союз, є повага людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і поваги прав людини, включаючи права осіб,

<sup>6</sup> Глуховський, М., Сокирчук, Н. (2016). "Революцією ми не перетворимо Україну на нормальну державу". Заповіт Богдана Гаврилишина (24 жовтня 2016 р.) URL :<http://glavcom.ua/publications/revolyucijeyu-mi-ne-peretvorimo-ukrajinu-na-normalnu-derzhavu-zapovit-bogdana-gavrilishina-379277.html> Дата звернення: 26.06.2017.

<sup>7</sup> Европейские ценности (2017). Материал Википедии – свободной энциклопедии. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Европейские\\_ценности](https://ru.wikipedia.org/wiki/Европейские_ценности). Дата звернення: 27.06.2017.

<sup>8</sup> Европейская конвенция по защите прав человека и основных свобод (2017). Измененная и дополненная Протоколами № 11 и № 14 в сопровождении Дополнительного протокола и Протоколов № 4, 6, 7, 12 и 13. URL : [http://www.echr.coe.int/Documents/Convention\\_RUS.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf) Дата обращения: 25.10. 2017.

<sup>9</sup> Европейские ценности (2017).

що належать до меншин. Ці цінності є спільними для сукупності держав-членів, яка характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю між жінками і чоловіками<sup>10</sup>. У преамбулі Хартії Європейського Союзу з прав людини ці цінності-принципи викладені так: принцип поваги людської гідності, принцип забезпечення прав і свобод людини і громадянина, принцип рівності, принцип солідарності, принцип демократії і принцип правової держави. Підкреслюється, що вони засновані на духовній, моральній та історичній спадщині народів Європи<sup>11</sup>.

Будучи частиною спільної європейської цивілізаційної спадщини, історичні цінності вбирають в себе багато постулатів античності, раннього християнства, епохи Відродження і європейських буржуазно-демократичних революцій, нині і досвід самої європейської інтеграції, пише І. Іванов (2012. С. 13). У Лісабонському договорі, зазначає автор, згадується близько двадцяти різних цінностей, серед них п'ять основоположних спеціально виділені в преамбулі Договору, а саме: права людини, свобода, демократія, рівноправність і верховенство закону. Решта та більш приватні цінності отримують своє визнання і оформлення через засади, цілі та функції ЄС, хоча і при змішуванні цих понять і їхнього розпорошення в правовому полі Євросоюзу (Іванов, 2012. С. 14).

Під засадами Європейського Союзу розуміється історична спадщина (релігійна, духовна, гуманітарна, культурна тощо) країн-членів, а також їх прихильність до європейської ідентичності та інтеграції. Разом з раніше заявленими п'ятьма життєвими цінностями вони покликані забезпечувати ідеологічну єдність і динаміку інтеграційного процесу (Іванов, 2012. С. 14). На думку А. Меркель, успіх європейської інтеграції завжди буде сягати корінням саме в ці цінності<sup>12</sup>. Цілі ж Європейського Союзу є досить мінливими й залежно від етапів інтеграції і існуючих викликів набувають форму постулювання конкретних господарських проблем і способів їхнього вирішення. Такими цілями, зокрема, можуть виступати перехід до сталого економічного зростання, забезпечення зайнятості, регіональний розвиток та інші. У такому контексті, зауважує І. Іванов, цілі виглядають як мімікрія конкретних інтересів Союзу (2012. С. 14). Принципи, відповідно до яких реалізуються основні цінності, поділяються на загальні та спеціальні. Загальні, як правило, претендують на певну глобальну універсальність (такими є положення преамбули Лісабонського договору), тоді як спеціальні визначають статутні компетенції Європейського Союзу і механізми їхньої реалізації (наприклад, сумлінне виконання країнами-членами своїх зобов'язань щодо інтеграції, солідарність, субсидіарність і пропорційність,

<sup>10</sup> Договір о Європейском Союзе (1992–2007) (Маастрихт, 7 февраля 1992 года). (Текст с изменениями и дополнениями от 13 декабря 2007 г.). Неофициальный перевод. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994\\_029](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029). Дата звернення: 25.10. 2017.

<sup>11</sup> Хартия основных прав Европейского Союза (2000). Торжественная прокламация (Ницца, 7 декабря). URL: [http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994\\_524](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_524). Дата звернення: 25.10. 2017.

<sup>12</sup> Европейские ценности (2017). Материал Википедии – свободной энциклопедии URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Европейские\\_ценности](https://ru.wikipedia.org/wiki/Европейские_ценности). Дата звернення: 27.06.2017.

едність зовнішньої політики Європейського Союзу, забезпечення представницької демократії та інші). До сих пір вони розміщуються в правовому полі ЄС безсистемно, впереміш з цілями, засадами і інтересами і тому погано агрегуються, пише І. Іванов (2012. С. 14).

У цілому більшість прихильників концепції європейських цінностей відносять до них таке:

- спільність історичної долі та спадщини народів Європи і, ширше, Заходу;
- право націй на самовизначення;
- парламентаризм, демократичне облаштування держави і суспільства з акцентом на дотримання і підтримку прав меншин;
- верховенство права, правову культуру;
- ринкову економіку, що базується на приватній власності;
- соціальну справедливість, що спирається на соціальне партнерство;
- пріоритет прав людини, суверенітету особистості над державним суверенітетом;
- ліберальний індивідуалізм;
- світськість суспільства і культури, багато в чому засновану, однак, на християнській спадщині;
- толерантність і мультикультуралізм<sup>13</sup>.

Проте, на думку фахівців, саме формалізовані європейські цінності є на сьогодні найменш сприйнятливими і соціально прийнятними з усього міжнародного цивілізаційного багажу. Перш за все, тому, що економічно вони спираються на платформу правого неолібералізму, тобто в основі своїй відображають апологетику індивідуалізму і егоїзму, яка поділяється далеко не всіма народами (Іванов, 2012. С. 15–16). До того ж поширення європейських цінностей здійснюється багато в чому за допомогою інструментів офіційної зовнішньої політики і навіть із застосуванням санкцій, внаслідок чого ідеали часто програють інтересам Європейського Союзу, а переконання і месіанство пасують перед примусом. По суті, Захід використовує міжнародні організації, військову міць і фінансові ресурси для того, щоб стверджувати перевагу, захищати власні інтереси і нав'язувати цінності, пише С. Хантінгтон (1994. С. 42).

Нарешті, в самому Євросоюзі його офіційні цінності, за образним висловом, знаходяться на "облоговому положенні". З одного боку, політика мультикультуралізму<sup>14</sup> переживає тут очевидну кризу, особливо перед лицем ісламу. З іншого боку, Західний світ давно відчуває себе невпевнено в релігійному відношенні, а у філософському – остаточно заплутався в екзерсисах постмодерну, пише Н. Козин. Сприймавши на початку нашої ери християнство, заклавши з його допомогою духовні і культурні основи історичного піднесення своєї цивілізації, починаючи з епохи Відродження,

<sup>13</sup> Там же.

<sup>14</sup> Сьогодні в Європейському Союзі робляться спроби трансформувати політику мультикультуралізму в політику інтеркультуралізму, покликану сфокусуватися на пошуку конкретних методів ефективної комунікації між суб'єктами – носіями різних культур. Однак фахівці скептично оцінюють реальну дієвість такої трансформації (Гришин, 2017. С. 72–74).

Захід підпадає під владу дехристиянізуючого начала (Козин, 2005. С. 199–201). Щодо еkleктики європейські цінності спочатку являли собою внутрішньо суперечливий набір канонів католицизму, протестантизму (в різних його іпостасях), а нині до них також частково інкорпорується ідеї громадських рухів антиглобалізму, саєнтології, екології та інші, зазначає І. Іванов (2012. С. 17). Тому з числа всіх цінностей ідеологи Європейського Союзу роблять нині спеціальний акцент на демократії і правах людини як парадигму, покликану об'єднати навколо себе суспільство<sup>15</sup>.

Інститут демократії, справді, є найважливішим надбанням людства, але чим більше вихолощуються його моральні підґрунтя внаслідок віддалення від релігійних і культурних витоків на користь посилення принципів операціональності, тим менше він здатний виконувати покладені на нього історичні функції. Виникає важко переборна спокуса взагалі замінити мораль правом і, зокрема, визнати моральним все те, що не заборонено законом, зауважує Н. Козін (2005. С. 200). Не випадково на виникаючі внутрішні і зовнішні виклики і загрози європейське співтовариство, як правило, відповідає не силою цивілізаційної ідентичності, а політичними інструментами мультикультуралізму, "диференційованої (секторальної) інтеграції", європейського оборонного союзу, нової соціальної європейської політики, ініціативами "Європи різних швидкостей", "Європи ста квітів" й іншими.

Втім політичні принципи занадто хиткі для того, щоб стати фундаментом сталого соціально-економічного розвитку суспільства в умовах глобальної нестабільності. З одного боку, вони є історично минулими, з іншого – невідворотно містять певний політичний умисел; так, у "Тлумачному словнику" В. Даля політика визначається як "види, наміри і цілі государя, що небагатьом відомі, і образ його дії при цьому, що нерідко приховує перші"<sup>16</sup>. Прикладом такої непостійності і маніпулювання сьогоденні може служити політична інтерпретація прав людини, що породила феномен "війни правами людини". На думку фахівців, починаючи з другої половини ХХ століття права людини активно використовують як інструмент політичного тиску і торгу, а отже, вони поступово перетворюються на фіктивний абсолют. Згодом в орбіту прав людини можуть бути залучені практично всі сфери суспільного життя (від права користування інтернетом до права на туризм), що в сукупності з претензією на безапеляційну універсальність прав людини як базової європейської цінності веде до незворотної девальвації фундаментальної основи самої правозахисної доктрини (Бабиченко, 2016. С. 5).

Істиною, проте, є й те, що європейські цінності зберігають авторитет у світовій політичній сфері. Справді, традиційний міжнародний господарський порядок упродовж ХХ століття багато в чому ґрунтувався на вест-

<sup>15</sup> Відзначається, зокрема, якщо йдеться про демократію і права людини, то європейці точно знають, що це таке, бо демократія народилася і запатентована в серці Європи, в античних Афінах, двадцять п'ять століть тому (Іванов, 2012. С. 17).

<sup>16</sup> Значення слова "політика" в словнику В. Даля (1863–1866). URL: // <https://slovar.cc/rus/dal/566683.html> Дата звернення: 10.10.2017.

фальських принципах (суверенітеті, невтручанні у внутрішні справи, територіальній цілісності держав), які свого часу (до середини XVII століття, під кінець тридцятирічної війни) дозволили сформувати ієрархічну систему "балансу сил" в Європі. Ці принципи не долали анархічної природи міжнародного середовища, не виключали прагнень окремих суб'єктів до перебудови загального порядку у своїх інтересах, але в цілому дозволяли підтримувати відносно стійкий плюралізм діючих політичних сил, зауважує Е. Соловйов, посилаючись на Г. Кіссінджера (Соловьёв, 2016. С. 103).

Світопорядок, яким ми знаємо його в Новий час, не був глобальним у сенсі інтеграції регіональних порядків в єдине ціле, вважає Г. Кіссінджер. Він був європейським порядком, який поширився на весь світ завдяки енергії, підприємливості, військовій перевазі Заходу і створеній ним колоніальній системі. У цьому розумінні світова політична система досі залишається сукупністю центр-периферійних відносин, в якій роль генератора і розповсюджувача нових цінностей і норм належить країнам Заходу. Вестфальські принципи при цьому були прийняті представниками незахідного світу не тільки і не стільки тому, що їх нав'язував Захід, але внаслідок того, що вони виявилися прийнятними для їхнього власного розвитку і реалізації "суверенної рівності", стверджує Г. Кіссінджер<sup>17</sup> (2015. С. 17–18).

Після Другої світової війни Сполучені Штати взяли на себе місію наступника історичної спадщини Європи, а разом з тим і гаранта реалізації європейських цінностей у просторі міжнародних політико-економічних відносин. У зв'язку з цим поняття "західний світ" отримало розширювальне трактування, об'єднуючи принципи політико-економічного устрою розвинених країн Європи, США, Канади, Японії та інших, які офіційно сприйняли традиційну європоцентричну ідеологію світового устрою в інтерпретації США. По суті, з другої половини XX століття світовий порядок визначався протистоянням між СРСР і США, які негласно привласнили традиційні європейські цінності політико-економічного облаштування і виступали на світовій арені з їхньою власною інтерпретацією.

### Європейські цінності як стрижень цивілізаційних взаємодій

Після розпаду господарської системи традиційного соціалізму світове політико-економічне протистояння не вичерпало себе. Перш за все значно активізувалася взаємодія між Заходом і незахідними цивілізаціями, які не хочуть виступати об'єктами західної колоніальної політики, а претендують на роль повноправних суб'єктів історичного процесу, пише С. Хантінгтон (1994. С. 34). Спроби Заходу поширювати власні цінності – демо-

<sup>17</sup> Слід визнати, однак, що автор трохи лукавить: після Першої світової війни і Жовтневої соціалістичної революції світовий порядок все більш став визначатися політико-економічним протистоянням між СРСР і країнами Заходу, яке перетекло в жорстоке військове протистояння. Однак і після перемоги над нацизмом, в ході холодної війни, неявно, світоустрій, справді, продовжував ґрунтуватися на принципах традиційного європейського порядку.

кратію і лібералізм як загальнолюдські, зберігати військову перевагу і реалізовувати свої економічні інтереси сьогодні дедалі частіше наштовхуються на опір інших цивілізацій<sup>18</sup>. Ідентичність на рівні цивілізації ставати-ме все більш важливою; уряди і політичні угруповання, які бажають заручитися підтримкою населення і прихильників по коаліції, чимдалі частіше апелюватимуть до спільності релігії і цивілізаційних цінностей (Хантингтон, 1994. С. 37–43).

Осмислюючи зазначену тенденцію, І. Іванов, зокрема, розмірковує так. Європейські цінності існують у світі поряд із багатьма іншими і тому не можуть претендувати на статус універсальних. Інші великі цивілізації за своїми духовними і гуманістичними канонами мало в чому поступаються західноєвропейській моделі світоустрою і навіть перевершують її. Так, давньокитайська "Книга змін" ("У Цзин"), написана за дві тисячі років до Біблії і за півтори тисячі років до обертання Європи в християнство, відображає такі чесноти, як гуманність, справедливість, вірність, терпимість, мудрість і обов'язок. Іслам заперечує будь-яку соціальну несправедливість і визнає цінністю братство людей. Свої канони моральності і гуманізму мають буддизм, православ'я, синтоїзм, іудаїзм, інші конфесійні моделі світогляду. Саме тому теоретики взаємодії цивілізацій А. Тойнбі та О. Шпенглер виступали проти ідеології зарозумілого європоцентризму; про неприпустимість таких тенденцій говорять і багато сучасних дослідників, зауважує автор (Іванов, 2012. С. 15).

Однак загальні аргументи на користь зниження значущості і статусу європейських цінностей в умовах цивілізаційних протистоянь новітнього часу непереконливі. Апелюючи до логіки Л. Мізеса, можна говорити, що навіть непримиренні опоненти європейських цивілізаційних цінностей сьогодні несвідомо перебувають у владі їхньої магічної привабливості. Адже якщо "імперіалізму" західних концептів і практик демократичного облаштування можна протиставити тільки те, що вони суперечать інтересам частини людства, значить, такі ідеї і практики є загальноновизнаними. З іншого боку, якщо в докір концепту західних цінностей ставиться те, що його неможливо реалізувати за цих умов господарювання окремими народами, – це і є ідейна капітуляція перед ним. На користь сказаного красномовно свідчить стійкий тренд масштабних міграційних "припливів" в Європу представників народів, цивілізаційно "ворожих" їй.

Як видно, напружені спроби знайти і зберегти власну ціннісну ідентичність у співвідношенні з панівними настановами загальнолюдських цінностей здійснюються в широкому контексті цивілізаційних взаємодій. Але навіть у такій поліфонії взаємини між традиційним Західним світом і тими країнами, які явно або неявно спираються на марксистське трактування тих самих західних цінностей виділяються особливою колоратурою і силою звучання. Так, Китай сьогодні прямо обумовлює крах радянської мо-

<sup>18</sup> На думку С. Хантінгтона, новий вигляд світу значною мірою обумовлюватиметься взаємодією семи-восьми великих цивілізацій, до числа яких, поряд із західною, він відносить конфуціанську, японську, ісламську, індуїстську, православно-слов'янську, латиноамериканську і, можливо, африканську цивілізації (1994. С. 36).

делі господарювання і патологічну дисфункціональність сучасної Росії як національного і геополітичного господарського суб'єкта її поспішним радикальним розривом з раніше звеличуваною системою суспільних цінностей і, перш за все, з марксистською політико-економічною доктриною (Ломанов, 2012. С. 114; Шевченко 2017; Шеньмін, 2017. С. 14). Сам же він, у міру зростання економічної могутності, не просто заперечує претензії на універсальність (а отже, і глобальне домінування) західної системи цінностей, але активно освоює технології концептуального оформлення і реалізації політики м'якої сили. В останні роки тут докладено значних зусиль із систематизації і всебічної пропаганди національних цінностей як основи офіційної ідеології. Китайські теоретики вважають, що всі ціннісні концепції мають історичний характер, і зміст понять свободи, демократії, справедливості змінюється слідом за економічними і суспільними умовами (Ломанов, 2015. С. 138–139).

Відродження та систематизація національних китайських цінностей почалися в 1990-і роки в контексті відновлення "національного вчення" (госюе) як традиційної системи знання, що існувала до запозичення західних наук. Як порівняти з західними традиціями, особливостями китайської ментальності вважається те, що відповідальність тут передує свободі, обов'язок – правам, колектив стоїть вище за індивіда, соціальна гармонія – вище конфлікту. Офіційний список "серцевинних соціалістичних ціннісних поглядів" як чесноти, без якої нація і держава позбавляються опори і можливості послідовно розвиватися, вперше був оприлюднений у 2012 році на ХVІІ з'їзді КПК. Дванадцять ключових цінностей асоційовані в трьох групах:

Цінності держави – багатство і сила, демократія, цивілізація, гармонія.

Цінності суспільства – свобода, рівність, справедливість, правове правління.

Цінності індивіда – патріотизм, відданість справі, чесність, дружність.

Ключем до розуміння китайських цінностей як чесноти офіційно виступають вже не праці Маркса і Леніна, а трактати древніх філософів. При цьому, спираючись на "стрижневі цінності" і національні культурні ресурси, захищаючи економіку від проникнення чужих "західних цінностей", Китай робить заявку на реалізацію "китайської мрії про велике відродження китайської нації" і рівноправну з Заходом участь у формуванні існуючого нині світового порядку<sup>19</sup> (Ломанов, 2015. С. 147–150). Але, незважаючи на зростаючу економічну міць Китаю, його шанси на встановлення "альтернативного світового порядку" фахівцями оцінюються невисоко: сьогодні Китай не має універсальної ідеології і цінностей, безумовно привабливих для інших країн; отже, у нього поки немає достатніх можливостей претендувати на власний міжнародний порядок денний (Ломанов, 2015. С. 138).

<sup>19</sup> У контексті становлення нової моделі міжнародних відносин Сі Цзіньпін, зокрема, закликав посилити пропаганду і роз'яснення взаємозв'язку між концептом китайської мрії, надіями на краще життя народів усіх суміжних країн та перспективами розвитку регіону (Ломанов, 2015. С. 152).

Нова загадка: незважаючи на досить давні цивілізаційні корені і колосальну роботу, проведenu китайськими дослідниками-ентузіастами з кристалізації і реформування системи національних цінностей на рубежі XIX–XX століть, на безпрецедентне економічне піднесення останніх десятиліть, пов'язане, на відміну від пострадянських країн, з адекватною "м'якою" корекцією соціалістичних ідеологічних установок на тлі тотальних ринкових зрушень і трансформацій, шанси Китаю на набуття глобального економічного лідерства залишаються невизначеними (Артьомова, 2017. С. 132–133). Розгадати її неможливо, не вирішивши іншу, більш широку проблему, пов'язану з проясненням ціннісних причин розпаду традиційної системи соціалізму. Бо, незважаючи на те, що китайські суспільні цінності офіційно все більш обумовлюються національними культурними "ресурсами", а китайське керівництво всіма силами захищає економіку від згубного впливу чужорідних "західних цінностей", підспудно основу суспільного устрою КНР становить політико-економічна доктрина марксизму в її традиційній інтерпретації. У цьому сенсі "ідейний ворог" китайського суспільства знаходиться зовсім не за межами Великої стіни, а всередині самої Піднебесної, і такі ціннісні установки, справді, здатні послабити підвалини його загальної економічної могутності.

У контексті сказаного викликає інтерес досвід повоєнного розвитку Японії, що зуміла досягти економічного розквіту не за допомогою опори на традиційні регіональні цінності, а внаслідок примусового щеплення цивілізаційних цінностей Заходу. Першою рішуче розгромленою азіатською альтернативою лібералізму був устрій, представлений імперською Японією, пише Ф. Фукуяма. Він був знищений силою американської зброї; переможці нав'язали Японії ліберальну демократію. Незважаючи на те, що західний капіталізм і політичний лібералізм зазнали тут значних перетворень, сам факт, що суттєві елементи економічного і політичного лібералізму були прищеплені в унікальних умовах японських традицій та інституцій, свідчить про їхню здатність до виживання (Фукуяма, 1990. С. 141). Справді, унікальна за своєю жорстокістю і подальшим ефектом модель післявоєнних економічних перетворень в Японії, які увійшли в історію під назвою економічного дива, свідчить на користь універсального значення європейських цінностей<sup>20</sup>, але правдою є й сьогоdnішній "застійний" стан японської економіки.

Подібного роду "дива" з подальшою стабілізацією економічного розвитку спостерігалися в багатьох інших країнах у післявоєнний час. У Латинській Америці аналогічне примусове ціннісне щеплення економічного розвитку отримала Чилі; в новітній час ініціативна опора на "західні" цінності сприяла швидкому економічному розвитку країн – "нових азіатських тигрів", які, втім, також з часом втратили енергію активного життєвого піднесення. Заради справедливості треба відзначити, що

<sup>20</sup> Цікаво, що базовою "західною цінністю", за допомогою якої Японія увійшла до клубу розвинених країн, Ф. Фукуяма називає універсальну культуру споживання – символ і фундамент загальнолюдської держави (1990. С. 141).

практика економічного піднесення була характерною і для країн, які отримували щеплення традиційних соціалістичних цінностей у період світової конкуренції двох соціально-економічних систем. Межу такої тенденції поклав стрімкий розпад господарської системи соціалізму на чолі з СРСР, який одночасно виявив і загальні межі міцності базового концепту традиційних європейських цінностей.

Як відзначають фахівці, наприкінці XX – початку XXI століття стійке поєднання суперечливих глобальних тенденцій наростання невизначеності господарських перспектив і взаємозалежності господарюючих суб'єктів зумовило те, що встановлений і проголошений універсальним світопорядок виявився на переломному етапі. Масштабні політичні, фінансові, економічні кризи останніх десятиліть похитнули підвалини існуючої доктрини світоустрою. Сумніву піддалися припущення про те, що поширення принципів демократії, нової версії прав людини і вільного ринку здатне автоматично створити справедливий, безпечний і, головне, прийнятний для всіх світ, пише Г. Кіссінджер. Більш того, багато суб'єктів глобальної периферії стали вважати, що кризи породжуються саме політикою і правилами розвинених країн Заходу, поряд із різними аспектами глобалізації (2015. С. 472–473).

### **Цивілізаційна модифікація традиційних концептів європейських цінностей**

Концепт європейських цінностей сьогодні ледве стримує натиск глобальних проблем; тож лідери Європейського Союзу змушені час від часу робити офіційні заяви про непересічне значення своєї цивілізаційної спадщини для збереження єдності і благополуччя як власної асоціації, так і людства загалом. До цього їх зобов'язують, зокрема, події, пов'язані з демонтажем моделі соціальної держави, зміною конфігурації політико-економічних сил і процесів після президентських виборів у США, з необхідністю збереження "європейської ідентичності" в умовах активізації міграційних процесів і відцентрових тенденцій в самому Європейському Союзі і багато іншого. Крім того, традиційні форми європейських цінностей стрімко модифікуються, викликаючи не просто відторгнення, а й агресію з боку представників інших країн і конфесійних спільнот.

Так, принципи пріоритету прав людини, демократії та толерантності стають платформою для культивування і активної пропаганди практик вільних сексуальних стосунків, транссексуальності, одностатевих шлюбів, проростають девіаціями ювенальної юстиції, легалізації ринків зброї, наркотиків тощо. При цьому, від початку набутий у формі системи морально-етичних понять, концепт європейських цінностей дедалі частіше починає отримувати своє зобов'язальне оформлення. На зміну моралі і переконанням Лісабонська угода запроваджує механізми політичного контролю, правозастосування та правопримушення; в результаті європейські цінності дедалі більше втрачають свої утопічні й містичні грані, стають аксіоматичними, апіорними, зауважує І. Іванов (2012. С. 15).

Все це, всупереч оптимістичній риторичі політичних лідерів, свідчить про девальвацію концепту європейських цінностей як орієнтира розбудови суспільства, прийнятного для життя. Не випадково Б. Гаврилишин наполегливо повторював у своїх інтерв'ю та на зустрічах з студентською молоддю, що "Європа потребує України, бо ми здатні принести їм цінності, які вони забули"<sup>21</sup>.

В умовах наростаючих глобальних викликів буття, нездатності їх адекватного політико-економічного усвідомлення, а отже, і формування гідної суспільної відповіді, концепт європейських цінностей стає каталізатором глобальної гібридної війни. Якщо в роки холодної війни основні осередки соціальної напруги зосереджувалися уздовж політичних і ідеологічних кордонів, то тепер вони переміщуються на лінії розлому між цивілізаціями, говорить С. Хантінгтон (1994. С. 38). Проте, як вважає С. Хайтун, в межах "постіндустріального кейнсіанського світу" розвинених країн сформувалося нове геополітичне мислення, відповідно до якого економічне щастя одних підживлює економічне щастя інших; так що всім вигідно, коли сусіди живуть добре, і силові конфлікти між ними виявляються непотрібними. Іскри конфліктів розлітаються за межі клубу багатих і щасливих, а всередині нього панують мир і злагода (Хайтун, 2011. С. 28–29). Однак можливості перечекати лихоліття наростаючої тотальної невизначеності господарських перспектив у вузькому колі щасливих і багатих суб'єктів видаються досить сумнівними. Привид невіданої новизни бродить повсюдно, відзначає у зв'язку з цим Ф. Лук'янов. Давно не було ситуації подібної всепроникної невизначеності, коли не виходить чітко сформулювати навіть характер змін, що відбуваються. Цікаво, яким стане світ, в якому всі вагомі гравці повернуться всередину себе, а простір для дії відкриється для тих, хто ні за що не відповідає і зацікавлений тільки в революційному розгойдуванні (Лук'янов, 2017. С. 5–6).

### **Європейські цінності як об'єкт глобальної гібридної війни**

Після глобальної фінансово-економічної кризи гібридна війна невинно набирає обертів. Маніпулювання технологіями м'якої, жорсткої, "розумної" сили сьогодні зачіпає всі сфери господарської діяльності та життєвий простір кожної людини. "Тролінг" у соціальних мережах і за їх межами, революції, прихована і відверта жорстокість у відносинах між людьми, акти громадянської непокори і девіантної поведінки на тлі зневажливого ставлення еліт до потреб і сподівань "простих людей", нарощування майнового розшарування і асиметрії можливостей людського розвитку стають нормою повсякденності. Когерентне поєднання таких "нормальних" феноменів в контексті посилення кіберзагроз та вразливості інформаційно-технологічних комунікацій, лібералізації ринків озброєнь здатне обернутися військовими катаклізмами глобального

<sup>21</sup> Богдан Гаврилишин на зустрічі з МІМівцями (2017): "Європа потребує України, адже ми можемо принести їм цінності, які вони забули". URL: <http://eng.mim.kiev.ua/alumni/novyny/gavrulushin/> Дата звернення: 26.11.2017.

характеру. Втім явища вульгаризації і люмпенізації, характерні для новітнього етапу суспільного життя, значною мірою обумовлюються (як сказав би І. Кант) сум'яттям буденного розуму. Останній шукає наукової опори у встановленні вищих моральних підстав життя і, не знаходячи її, прирікає себе і суспільство на нескінченну руйнівну критику (Артьомова, 2014а. С. 14–18).

В умовах девальвації традиційних ціннісних концептів, невизначеності їх змістовного політико-економічного наповнення внаслідок ціннісної амнезії (а разом з тим і загальної соціальної "байдужості") офіційної економічної теорії (Артьомова, 2014а, 2014б) битва думок у суспільстві не має перспектив до завершення. І по суті своїй – це брань за торжество європейських цінностей життя. Навіть на краю буття глобальний соціум буде сподіватися на них, тому що з ними явно чи несвідомо пов'язана його надія на спасіння. Найбільш часто інтелектуальні битви такого роду розгортаються на віртуальних майданчиках всесвітньої мережі.

Чи знаєте ви, що таке європейські цінності? – запитує один із блогерів інтернету А. Литовченко. – І ніхто не знає. Тому, що немає ніяких "європейських цінностей". Це всього лише один із зручних пропагандистських штампів, який можна наповнювати будь-яким вмістом залежно від кон'юнктури. Скільки не намагайся, неможливо відшукати сенс загальних цінностей для окремих європейських країн і народів. Не є такими політичні, ідеологічні і світоглядні позиції, а також і цінності мирного врегулювання конфліктів. Деяку релігійну терпимість також неможливо уявити "європейською цінністю". Не існує для жителів європейських країн і загальних стандартів високої якості життя. Навіть цінності "правової держави", "громадянського суспільства" і "демократії" існують хіба що на рівні конституційних декларацій. Може, прибуток і цінності буржуазної економічної вигоди суть "європейські цінності"? Але якби це було так, то не було б активізації "лівого" руху і радикальних настроїв в європейських державах і регіонах<sup>22</sup>.

О. Котрус після декількох років перебування у Франції, навпаки, вважає, що європейські цінності цілком можна привести до спільного знаменника, кажучи в широкому сенсі про європейців, їх спосіб мислення і життя. Такі цінності, на думку блогера, об'єднують французьких громадян, а разом з ними і всіх інших підданих країн Європейського Союзу<sup>23</sup>:

- Рівноправність у відносинах з владою, аналогічне для стосунків з партнером по життю.
- Соціальна відповідальність і обізнаність, починаючи з сортування сміття, дотримання законів, вміння вистояти цивілізовані черги і поводити себе ввічливо.

<sup>22</sup> Литовченко, А. (2013). Европейские ценности. Бессмысленные и беспоощадные. 7 октября 2013 г. URL : <http://3rm.info/publications/39605-evropeyskie-cennosti-bessmyslennyye-i-besposchadnye.html/> Дата звернення: 10.06.2017.

<sup>23</sup> Котрус, О. (2016). Что такое европейские ценности. 11 мая 2016 г. URL : <https://ru.tsn.ua/blogi/themes/zhittya/chto-takoe-evropeyskie-cennosti-629315.html/> Дата звернення: 10.06.2017.

- Знання своїх громадянських прав, тому що саме звідси випливає рівноправність у відносинах з владою.
- Ширший спектр побутових потреб, обумовлений бажанням не просто "тягнути лямку", а отримувати задоволення від комфортного життя.
- Відкритість, толерантність, повага до чужого вибору – від кольору волосся і особливостей одягу до сексуального партнера.
- Здорове ставлення до чужих і власних фінансів.
- Повага до всіх професій і звичка робити свою роботу без скорботного виразу обличчя.
- Ставлення до старості, коли люди пенсійного віку живуть повноцінним життям – добре одягаються, обідають у ресторанах, гідно відпочивають, займаються шопінгом.

На думку Г. Балашова, європейські цінності – демократія, свобода, недоторканість приватної власності, безпека, толерантність, мультинаціональність, пріоритет прав особистості – неможливі в бідному суспільстві. Головною європейською цінністю, пише блогер, є величезні гроші. Без них жодна з європейських цінностей (хто б що під цим терміном не розумів) не працює. За систему юриспруденції, за всі європейські свободи доводиться дуже дорого платити; тут все оцінюється з точки зору грошей і корисності. Європейські цінності підтримуються офшорами, дорожнечкою елітної нерухомості, Лондонського суду. Для українських громадян без величезних капіталів неможливо здійснити жодну європейську цінність: неможливо виконати Конституцію і дотримуватися законів. Без грошей ми – заручники злиднів і виживання, робить висновок автор<sup>24</sup>.

Сьогодні говорити про цінності стало просто модно, але насправді ніхто не знає, що таке європейські цінності, пише блогер А. Репа. Представники політичної еліти провідних європейських держав своїми висловлюваннями і поведінкою демонструють факти класового несвідомого і морального ціннісного роздвоєння. Виходить, що категорія цінностей – це чисто економічний термін, який може міняти "вартість" залежно від кон'юнктури<sup>25</sup>.

Перелік подібних думок можна продовжити. При цьому висловлюються вони не в настільки толерантній формі: емоції на інтернет-форумах "зашкалюють", тролінг перетікає в жорсткі і відверто жорстокі баталії. Тим часом, схоже, що Європа під тягарем турбот про комфортне облаштування земного життя забула про свої справжні цінності. На думку М. Бердяєва, це геніально передбачив І. В. Гете. Доля європейської культури – це доля Фауста, вважає Н. Бердяєв. Властива душі Фауста (душі Західної Європи) виняткова динамічність невідома душі античній, еллінській. У молодості, в епоху Відродження та ще раніше, у Відродженні середньовічному, душа Фауста пристрасно шукала істину, потім закохалася в Гретхен і для здійснення своїх нескінченних людських прагнень вступила в союз

<sup>24</sup> Балашов, Г. (2016). Слон европейских ценностей. URL: [http://balashov.com.ua/articles/slon\\_evropeiskih\\_tsennostei/](http://balashov.com.ua/articles/slon_evropeiskih_tsennostei/) Дата звернення: 10.06.2017.

<sup>25</sup> Репа, А. (2017). Насправді ніхто не знає, що таке європейські цінності (05 июля 2017 г.) URL : <https://www.veme.news/blog/naspravdi-nihto-ne-znae-sho-take-yevropejski-cinnosti/> Дата звернення: 25.10.2017.

з Мефістофелем, злим духом землі. І фаустівська душа поступово була роз'їдена мефістофелівським началом. Вона прийшла до осушення боліт, до інженерного мистецтва, до матеріального облаштування та матеріального панування над світом. Але осушення боліт – лише символ духовного шляху Фауста: на цьому шляху своєму він переходить від релігійної культури до безрелігійної цивілізації, де виснажується його творча енергія, вмирають нескінченні прагнення. Будь-яка культура неминуче переходить у цивілізацію; цивілізація ж завершується вичерпанням творчих сил культури, говорить Н. Бердяєв (1922. С. 55–56).

Імперіалізм і соціалізм однаково суть цивілізація, а не культура, пише Н. Бердяєв, посилаючись на О. Шпенглера (Бердяєв, 1922. С. 64). Отже, тут немає сенсу шукати духовне підґрунтя цінностям суспільного життя. У цьому розумінні драматизм революційних ринкових трансформацій для народів не тільки пострадянського простору, а й усього світу полягає в тому, що постаменти повалених ідолів комуністичного минулого зяють порожнечою, бо традиційний концепт європейських цінностей ще тільки належить переосмислити і творчо відновити.

## Література

- Антропов, В. (2017). Европейская социальная модель и политика жёсткой экономики. Мировая экономика и международные отношения. № 3. С. 45–54.
- Аньган, Ху (2015). "Новая нормальность" Китая. Россия в глобальной политике. № 3. С. 162–169.
- Артьомова, Т. (2014а). Чиста моральна наука: про самовиправдання "фундаментального" наукового знання в умовах глобальної модернізації. *Економічна теорія*. № 2. С. 5–20.
- Артьомова, Т. (2014б). Чиста моральна наука: про самовиправдання "фундаментального" наукового знання в умовах глобальної модернізації. *Економічна теорія*. № 3. С. 5–23.
- Артьомова, Т.І. (2017). Глобальне економічне лідерство у контексті ціннісного аналізу. *Економіка України*. № 5–6. С. 123–135.
- Бабиченко, К. Н. (2016). Война правами человека. Свободная мысль. № 1. С. 5–18.
- Бердяев, Н. (1922). Предсмертные мысли Фауста. Бердяев Н. А., Букшпан Я. М. и др. Освальд Шпенглер и Закат Европы. Москва: Книгоиздательство "Берег". 95 с. С. 55–72.
- Вэйпин, С. (2017). Марксистская философия в современном Китае. Свободная мысль. № 4. С. 131–160.
- Гилев, А. (2014). Многомерная война и новая оборонная стратегия. Россия в глобальной политике. № 5. С. 47–56.
- Глобальная система на переломе: на пути к новой нормальности (2016). Мировая экономика и международные отношения. № 8. С. 5–25.
- Грамматчиков А., Вандышева О. (2017). Идёт кибервойна народная. Эксперт. № 5. С. 13–19.
- Грин, Р. (2016). 33 стратегии войны. Москва: Рипол Классик. 896 с.
- Гриценко, А.А. (1997). Структура ринкової трансформації інверсійного типу. *Економіка України*. № 1. С. 4–10.
- Гришин, И. (2017). Иммиграционные заботы Швеции. Мировая экономика и международные отношения. № 9. С. 66–76.
- Гуревич, П.С. (ред.) (1986). Новая технократическая волна на Западе. Сборник статей. Москва: Прогресс. 451 с.
- Десягин, М. (2015). Чего мы не знаем. Свободная мысль. № 1. С. 37–50.

- Загорский, А. В., Ромашкина, Н. П. (ред.) (2015). Угрозы информационной безопасности в кризисах и конфликтах XXI века. Москва: ИМЭМО РАН. 152 с.
- Иванов, И. (2012). Анатомия европейских ценностей. Современная Европа. № 2. С. 13–23.
- Йенсен, Р. (2008). Общество мечты. Как грядущий сдвиг от информации к воображению преобразит ваш бизнес. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 270 с.
- Иноземцев, В.Л. (ред.) (1999). Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. Москва: Academia. 640 с.
- Калдор, М. (2015). Новые старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху. Москва: Дело. 416 с.
- Киссинджер, Г. (2015). Мировой порядок. Москва: "АСТ". 512 с.
- Козин, Н. (2005). Есть ли будущее у Запада? Свободная мысль. № 4. С. 192–201.
- Ломанов, А. (2012). Кальций для коммунистов. Россия в глобальной политике. № 6. С. 106–119.
- Ломанов, А. (2015). Общий знаменатель нации. Китайские ценности будут соперничать с западными. Россия в глобальной политике. № 5. С. 138–152.
- Лукьянов, Ф. (2017). Сверхдержава на автопилоте и бродячий призрак. Россия в глобальной политике. № 2. С. 5–6.
- Макконнелл, К. Р., Брю, С. Л. (1992). Экономикс: Принципы, проблемы и политика: в 2-х т. Москва: Республика.
- Мареев, С. (2010). Идеи, идеалы и "ценности". Свободная мысль. № 1. С. 173–186.
- Мартыанов, В. С. (2016). Прощай, средний класс. Свободная мысль. № 5. С. 53–70.
- Маршалл, А. (1993). Принципы экономической науки: в 3-х т. Москва: Издательская группа "Прогресс".
- Мизес, Л. фон (1994). Социализм. Экономический и социологический анализ. Москва: "Catallaxy". 416с.
- Мосс, М. (2015). Соль, сахар и жир: как пищевые гиганты посадили нас на иглу. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 336 с.
- Ольсевич, Ю.Я. (1994). Послевоенная мысль Запада: ключ к пониманию (вместо заключения). Всемирная история экономической мысли: в 6-ти т.. Т 5. Москва: Мысль. 559 с. С. 508–522.
- Ольсевич, Ю. Я. (1999). Современный кризис экономической теории марксизма (глава 31). История экономических учений: (современный этап). Москва: ИНФРА-М. 733 с. С. 687–700.
- Осипов, Г.В. (ред.) (1995). Энциклопедический социологический словарь. Москва: ИСПИ РАН. 940 с.
- Пайн, Дж., Гилмор, Дж. (2005). Экономика впечатлений. Москва: Вильямс. 304 с.
- Питерс, Т. (2006). Основы. Дизайн. Москва: Манн, Иванов и Фербер. 160 с.
- Плотников И. С. (ред.) (1935). Меркантилизм. Ленинград: ОГИЗ; Соцэкгиз. 340 с.
- Проблемы конфликтности в современном мире (2016). Мировая экономика и международные отношения. № 6. С. 90–101.
- Риддерстралле, Й., Нордстрем, К. (2004). Караоке-капитализм. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс. 312 с.
- Роуз, К. (2016). Война валютных девальваций. Мир перемен. № 3. – С. 100–109.
- Самуэльсон, П. А., Нордхаус, В. Д. (2000). Экономика. Москва: Лаборатория Базовых Знаний. 800 с.
- Семенов, А. (1998). Новые правила для новой экономики. Дайджест статьи Кевина Келли в журнале "Wired". Знание – сила. № 4. С. 20–29.
- Си, Чень, Сыпинь, Ай, Ласу, Цай (2013). Путь национального возрождения и китаизация марксизма. Пекин: Пекинская компания "Шанс"; Санкт-Петербург: Буки Веди.
- Сливотски, А. (2006). Миграция ценности. Что будет с вашим бизнесом послезавтра? Москва: Манн, Иванов и Фербер. 432 с.
- Соловьев, Э. (2016). Возрождение истории и проблема формирования нового мирового порядка. Мировая экономика и международные отношения. № 5. С. 102–108.

- Сорос, Дж. (1999). Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. Москва: ИНФРА-М. 261 с.
- Суриков, В. (2015). Поле битвы – экран. Эксперт. № 18–19. С. 60–61.
- Туроу, Л. (1999). Будущее капитализма. Как экономика сегодняшнего дня формирует мир завтрашний. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. Москва: Academia. 640 с. С. 185–222.
- Утрата определённости: очертания посткризисного мира (2014). Седьмое заседание интеллектуального клуба журнала "Свободная мысль". Свободная мысль. № 6. С. 133–152.
- Фукуяма, Ф. (1990). Конец истории? Вопросы философии. № 3. С. 134–148.
- Хайтун, С.Д. (2011). Постиндустриальная нравственная революция и ее экономическая (кейнсианская) первооснова. Вопросы философии. № 3. С. 24–35.
- Хантингтон, С. (1994). Столкновение цивилизаций? Полис. № 1. С. 33–48.
- Цзюньжу, Л. (2017). Об основных вопросах китаизации марксизма. Свободная мысль. № 4. С. 6576.
- Цыганков, П.А. (ред.) (2015). "Гибридные войны" в хаотизирующемся мире XXI века. Москва: Издательство МГУ.
- Черковец, В.Н. (ред.) (1994). Всемирная история экономической мысли: в 6-ти т. Т 5. Москва: Мысль. 559 с.
- Черненко, Е. (2016). Начало политической кибервойны. Россия в глобальной политике. № 6. С. 134144.
- Шевченко В.Н. (2017). Трагедия перестройки с точки зрения китайских учёных. Свободная мысль. № 4. С. 191–196.
- Шеньмин, Л. (2017). Октябрьская революция словно художественное полотно. Свободная мысль. № 4. С. 9–20.
- Шмитт, Б., Роджерс, Д., Вроцос, К. (2005). Бизнес в стиле шоу. Маркетинг в культуре впечатлений. Москва: Вильямс. 400 с.

## References

- Antropov, V. (2017). Evropejskaja social'naja model' i politika zhjostkoj jekonomii [European social model and austerity policy]. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. № 3. P. 45–54. (In Russian)
- An'gan, Hu (2015). "Novaja normal'nost'" Kitaja ["New Normality" of China]. Rossija v global'noj politike. № 3. P. 162–169. (In Russian)
- Artomova, T. (2014a) Chistaja moral'naja nauka: pro samoopravdanie "fundamental'nogo" nauchnogo znanija v uslovijah global'noj modernizacii [Pure moral science: about self-justification of "fundamental" scientific knowledge in conditions of global modernization]. *Jekonomicheskaja teorija*. № 2. P. 5–20. (In Russian)
- Artomova, T. (2014b). Chistaja moral'naja nauka: pro samoopravdanie "fundamental'nogo" nauchnogo znanija v uslovijah global'noj modernizacii [Pure moral science: about self-justification of "fundamental" scientific knowledge in conditions of global modernization]. *Jekonomicheskaja teorija*. № 3. P. 5–23. (In Russian)
- Artomova, T.I. (2017). Global'noe jekonomicheskoe liderstvo v kontekste cennostnogo analiza [Global economic leadership in the context of value analysis]. *Jekonomika Ukrainy*. № 5–6. P. 123–135. (In Russian)
- Babichenko, K. N. (2016). Vojna pravami cheloveka [War of Human Rights]. Svobodnaja mysl'. № 1. P. 5–18. (In Russian)
- Berdjaev, N. (1922). Predsmertnye mysli Fausta [The Death Thought of Faust]. Berdjaev N. A., Bukshpan Ja. M. i dr. Osval'd Shpengler i Zakat Evropy. Moskva: Knigoizdatel'stvo "Bereg". 95 p. P. 55–72. (In Russian)
- Vejpin, S. (2017). Marksistskaja filosofija v sovremennom Kitae [Marxist philosophy in modern China]. Svobodnaja mysl'. № 4. P. 131–160. (In Russian)
- Gilev, A. (2014). Mnogomernaja vojna i novaja oboronnaja strategija [Multidimensional war and a new defense strategy]. Rossija v global'noj politike. № 5. P. 47–56. (In Russian)

- Global'naja sistema na perelome: na puti k novej normal'nosti (2016) [Global system at the break: on the way to a new normality]. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. № 8. P. 5–25. (In Russian)
- Grammatchikov A., Vandysheva O. (2017). Idet kibervojna narodnaja [There is a cyberwar folk]. Jekspert. № 5. P. 13–19. (In Russian)
- Grin, R. (2016). 33 strategii vojny [33 strategies of war]. Moskva: Ripol Klassik. 896 p. (In Russian)
- Grytsenko, A.A. (1997). Struktura rynochnoj transformacii inversionnogo tipa [Structure of market transformation of inversion type]. Jekonomika Ukrainy. № 1. P. 4–10. (In Russian)
- Grishin, I. (2017). Immigracionnye zaboty Shvecii [Immigration Concerns in Sweden]. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. № 9. P. 66–76. (In Russian)
- Gurevich, P.S. (red.) (1986). Novaja tehnokraticheskaja volna na Zapade [A new technocratic wave in the West]. Sbornik statej. Moskva: Progress. 451 p. (In Russian)
- Deljagin, M. (2015). Chego my ne znaem [What We Do not Know]. Svobodnaja mysl'. № 1. P. 37–50. (In Russian)
- Zagorskij, A. V., Romashkina, N. P. (red.) (2015). Ugrozy informacionnoj bezopasnosti v krizisah i konfliktah XXI veka [Threats to Information Security in Crises and Conflicts of the 21st Century]. Moskva: IMJeMO RAN. 152 p. (In Russian)
- Ivanov, I. (2012). Anatomija evropejskih cennostej [Anatomy of European values]. Sovremennaja Evropa. № 2. P. 13–23. (In Russian)
- Jensen, R. (2008). Obshhestvo mechty. Kak grjadushhij sdvig ot informacii k voobrazheniju preobrazit vash biznes [Dream Society. How the coming shift from information to imagination will transform your business]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 270 p. (In Russian)
- Inozemcev, V.L. (red.) (1999). Novaja postindustrial'naja volna na Zapade [A new post-industrial wave in the West]. Antologija. Moskva: Academia. 640 p. (In Russian)
- Kaldor, M. (2015) Noveye starje vojny: organizovannoe nasilie v global'nuju jepohu [New old wars: organized violence in the global era]. Moskva: Delo. 416 p. (In Russian)
- Kissindzher, G. (2015). Mirovoj porjadok [World order]. Moskva: "AST". 512 p. (In Russian)
- Kozin, N. (2005). Est' li budushhee u Zapada? [Is there a future for the West?] Svobodnaja mysl'. № 4. P. 192–201. (In Russian)
- Lomanov, A. (2012) Kal'cij dlja kommunistov [Calcium for the Communists]. Rossiya v global'noj politike. № 6. P. 106–119. (In Russian)
- Lomanov, A. (2015). Obshhij znamenatel' nacji. Kitajskie cennosti budut sopernichat' s zapadnymi [The common denominator of the nation. Chinese values will compete with Western values]. Rossiya v global'noj politike. № 5. P. 138–152. (In Russian)
- Luk'janov, F. (2017). Sverhderzhava na avtopilote i brodjachij prizrak [Superpower on autopilot and wandering ghost]. Rossiya v global'noj politike. № 2. P. 5–6. (In Russian)
- Makkonnell, K. R., Brju, S. L. (1992). Jekonomiks: Principy, problemy i politika [Economics: Principles, problems and politics]: v 2-h t. Moskva: Respublika. (In Russian)
- Mareev, S. (2010). Idei, idealy i "cennosti" [Ideas, ideals and "values"]. Svobodnaja mysl'. № 1. P. 173–186. (In Russian)
- Mart'janov, V. S. (2016). Proshhaj, srednij klass [Goodbye, middle class]. Svobodnaja mysl'. № 5. P. 53–70.
- Marshall, A. (1993). Principy jekonomicheskoy nauki [Principles of Economic Science]: v 3-h t. Moskva: Izdatel'skaja gruppa "Progress".
- Mizes, L. fon (1994). Socializm. Jekonomicheskij i sociologicheskij analiz [Socialism. Economic and sociological analysis]. Moskva: Catallaxy. 416 p. (In Russian)
- Moss, M. (2015). Sol', sahar i zhir: kak pishhevye giganty posadili nas na iglu [Salt, sugar and fat: how the food giants put us on a needle]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 336 p. (In Russian)
- Ol'sevich, Ju.Ja. (1994). Poslevoennaja mysl' Zapada: ključ k ponimaniju (vmesto zaključenija) [Postwar thought of the West: the key to understanding (instead of

- concluding)]. Vsemirnaja istorija jekonomicheskoy mysli: v 6-ti t. T 5. Moskva: Mysl'. 559 p. P. 508–522. (In Russian)
- Ol'sevich, Ju. Ja. (1999). Sovremennyy krizis jekonomicheskoy teorii marksizma (glava 31). Istorija jekonomicheskikh uchenij: (sovremennyy jetap). [The present crisis of the economic theory of Marxism (chapter 31).] Moskva: INFRA-M. 733 p. P. 687–700. (In Russian)
- Osipov, G.V. (red.) (1995). Jenciklopedicheskij sociologicheskij slovar' [Encyclopedic sociological dictionary]. Moskva: ISPI RAN. 940 p. (In Russian)
- Pajm, Dzh., Gilmor, Dzh. (2005). Jekonomika vpechatlenij [Economy of impressions]. Moskva: Vil'jams. 304 p. (In Russian)
- Piters, T. (2006) Osnovy. Dizajn [Fundamentals. Design]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 160 p. (In Russian)
- Plotnikov I. S. (red.) (1935). Merkantilizm [Mercantilism]. Leningrad: OGIz; Socjkgiz. 340 p. (In Russian)
- Problemy konfliktnosti v sovremenno m mire (2016). [Conflict problems in the modern world]. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. № 6. P. 90–101. (In Russian)
- Ryderstralle, Y., Nordstrom, K. (2004). Karaoke-kapitalizm [Karaoke-Capitalism]. Dnipropetrovsk: Balans Biznes Buks. 312 p. (In Ukrainian)
- Rouz, K. (2016) Vojna valjutnyh deval'vacij [The war of currency devaluations]. Mir peremen. № 3. P. 100–109. (In Russian)
- Samujel'son, P. A., Nordhaus, V. D. (2000). Jekonomika [Economy]. Moskva: Laboratorija Bazovyh Znanij. 800 p.
- Semenov, A. (1998). Novye pravila dlja novoj jekonomiki. Dajdzhest stat'i Kevina Kelli v zhurnale "Wired"[New rules for a new economy. Digest of Kevin Kelly's article in the magazine "Wired"]. Znanie – sila. № 4. P. 20–29. (In Russian)
- Si, Chen', Syvin', Aj, Lasu, Caj (2013). Put' nacional'nogo vozrozhdenija i kitaizacija marksizma [The path of national revival and Sinification of Marxism]. Pekin: Pekinskaja kompanija "Shans"; Sankt-Peterburg: Buki Vedi. (In Russian)
- Slivotski, A. (2006). Migracija cennosti. Chto budet s vashim biznesom poslezavtra? [Migration of value. What will happen to your business the day after tomorrow?] Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. 432 p. (In Russian)
- Solov'ev, Je. (2016). Vozrozhdenie istorii i problema formirovanija novogo miroporjadka [The revival of history and the problem of the formation of a new world order]. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. № 5. P. 102–108. (In Russian)
- Soros, Dzh. (1999). Krizis mirovogo kapitalizma. Otkrytoe obshhestvo v opasnosti [The crisis of world capitalism. Open society at risk]. Moskva: INFRA-M. 261 p. (In Russian)
- Surikov, V. (2015). Pole bitvy – jekran [The battlefield is the screen]. Jekspert. № 18–19. P. 60–61. (In Russian)
- Turou, L. (1999). Budushhee kapitalizma. Kak jekonomika segodnjashnego dnja formiruet mir zavtrashnij. Novaja postindustrial'naja volna na Zapade [The future of capitalism. How the economy of today forms the world of tomorrow]. Antologija. Moskva: Academia. 640 p. P. 185–222. (In Russian)
- Utrata opredeljonosti: ochertanija postkrizisnogo mira (2014) [Loss of certainty: outlines of the post-crisis world]. Sed'moe zasedanie intellektual'nogo kluba zhurnala "Svobodnaja mysl'". Svobodnaja mysl'. № 6. P. 133–152. (In Russian)
- Fukujama, F. (1990). Konec istorii? [The end of the story?]. Voprosy filosofii. № 3. P. 134–148. (In Russian)
- Hajtun, S.D. (2011). Postindustrial'naja npravstvennaja revoljucija i ee jekonomicheskaja (kejnsianskaja) pervoosnova [The post-industrial moral revolution and its economic (Keynesian) basis]. Voprosy filosofii. № 3. P. 24–35. (In Russian)
- Hantington, S. (1994). Stolknovenie civilizacij? [The clash of civilizations?] Polis. № 1. P. 33–48. (In Russian)
- Czun'zhu, L. (2017). Ob osnovnyh voprosah kitaizacii marksizma [On the main issues of Sinification of Marxism]. Svobodnaja mysl'. № 4. P. 65–76. (In Russian)

- Cygankov, P.A. (red.) (2015). "Gibridnye vojny" v haotizirujushhemsja mire XXI veka ["Hybrid Wars" in the Chaotic World of the 21st Century]. Moskva: Izdatel'stvo MGU. (In Russian)
- Cherkovec, V.N. (red.) (1994). Vsemirnaja istorija jekonomicheskoy mysli [World History of Economic Thought]: v 6-ti t. T 5. Moskva: Mysl'. 559 p. (In Russian)
- Chernenko, E. (2016). Nachalo politicheskoy kibervojny [The beginning of political cyberwar]. Rossiya v global'noj politike. № 6. P. 134–144. (In Russian)
- Shevchenko V.N. (2017) Tragedija perestrojki s tochki zrenija kitajskih uchenyh [The tragedy of perestroika from the point of view of Chinese scientists]. Svobodnaja mysl'. № 4. P. 191–196. (In Russian)
- Shen'min, L. (2017) Oktjabr'skaja revoljucija slovno hudozhestvennoe polотно [The October Revolution is like an art canvas]. Svobodnaja mysl'. № 4. P. 9–20. (In Russian)
- Shmitt, B., Rodzhers, D., Vrocos, K. (2005). Biznes v stile shou. Marketing v kul'ture vpechatlenij [Business in the style of the show. Marketing in the culture of impressions]. Moskva: Vil'jams. 400 p. (In Russian)

*Надходження до редакції 04.12.2017*

---

---

## EUROPEAN VALUES: TRADITIONAL CONCEPTS IN THE ERA OF GLOBAL MARKET TRANSFORMATIONS

*Tetiana Artomova*

**Author's affiliation:** Doctor of Economics, Senior Researcher, Department of Economic Theory, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine.

The article clarifies the value basis of global market transformations, and reveals the traditional concepts of the values of social life. The author updates the heuristic potential of the concept of European values as the core of civilizational interactions for the substantiation of the programs for modernization of the system of socio-economic relations and reduction of uncertainty in economic prospects.

**Key words:** values of social life, civilizational interactions, global market transformations.

**JEL:** A130.